

HATÁRJELEK ÉS HAGYÁSFÁK

A hetvenedik életévébe lépő Bárth János
tiszteletére írott tanulmányok

Baja
2014

A tanulmányok szövegét gondozta, a tanulmánykötetet szerkesztette
KOTHENCZ KELEMEN

Olvasószerkesztő
Bereznai Zsuzsanna

Tördelés, tipográfia
Horváth Zoltán

Lektorok
Bereznai Zsuzsanna, Nagy Janka Teodóra, Selmeczi Kovács Attila,
Simon András, Szilágyi Miklós, Viga Gyula, Voigt Vilmos

Borító
Veszely Ferenc

A borítón Kothencz Kelemen felvételei:
Kiskunhalas és Kötöny puszta határán álló XIX. századi határkő (2014)

ISBN 978-963-88482-8-4

ISSN 0324-3966

© A szerkesztő és a szerzők

A tanulmánykötet megjelenését támogatta:
Nemzeti Kulturális Alap,
Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét,
Türr István Múzeum, Baja,
Császártöltés Község Önkormányzata,
Dusnok Község Önkormányzata,
Kalocsa Város Önkormányzata,
Szent Miklós templom lelkészsége, Bárkányi Ernő templomigazgató,
Kecskeméti Római Katolikus Főplébánia, Dr. Jeney Gábor plébános,
Korda Könyvkereskedés, Dr. Bujdosó Gabriella,
Karol Wojtyła Barátság Központ, Farkas P. József,
Kalocsai Érseki Kincstár,
Halasi Múzeum Alapítvány, Kiskunhalas,
Halasi Múzeum Alapítvány, Kiskunhalas,
Szegedi Ágnes, Dusnok,
Vavró István és családja, Jánoshalma
Kalocsai Érseki Kincstár, Kalocsa

Kiadja
a Türr István Múzeum
(Baja 6500 Deák Ferenc u. 1. Tel.: 79/324-173)

Szűz Mária tiszteletéről 1951-ben, a Kalocsai Főegyházmegyében

A Mária Enciklopédia ügye Kalocsán

1950. augusztus 4-én érkezett meg a Kalocsai Érseki Hivatalba a római Nemzetközi Mária Központ (Centro Mariano Internazionale) körlevele, jelezve, hogy Rómában tervbe vették egy Mária Enciklopédia kiadását, mellyel méltó összegzést szeretnének adni a világszerte megnyilvánuló Mária-tiszteletről. A levélben arra kérték az egyházmegyék és szerzetesrendek vezetőit, hogy nevezzenek meg alkalmas személyeket, akik közreműködhetnek az adatok gyűjtésében, illetve megfelelő anyagok szerkesztésében. Grósz József érsek a megkeresést már másnap, 1950. augusztus 5-én továbbította a Kalocsai Hittudományi Főiskolának, kérve a tanári kar véleményét és további javaslatait a kezdeményezéssel kapcsolatban.¹ Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, mégis érdemes az időpont kapcsán megjegyeznünk, hogy a külső körülmények nem voltak éppen kedvezőek a hasonló munkákhoz. Az egyházellenes lépések sorában ekkoriban a szerzetesek voltak különösen nehéz helyzetben, és internálásukkal a püspökökre nagy politikai nyomás nehezedett. Augusztus végére megszületett a kommunista hatalom részéről kierőszakolt állam-egyház közötti megállapodás, és a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása – néhány kisebb engedményt leszámítva – véglegessé vált, a feloszlítás több mint 500 rendházat és 12 ezer szerzetest érintett Magyarországon.

Az enciklopédia ügyében így a következő jelentősebb eseményt Jámbor Dezső, a Magyar Kurír főszerkesztőjének 1950. november 30-án kelt levele jelentette, mely szerint a Mária Enciklopédia szövegének magyar részét a Kurír egyházmegyénként, folytatásban közölné. A Magyar Kurír ekkoriban „félhivatalos” egyházi közlönyként működött, és stencilezett formában, néhány száz példányban jutott el az előfizetőkhez.² Néhány napon belül, december 4-én megérkezett Kalocsára a Győri Egyházmegye körlevelének kivonata is, melyben Papp Kálmán püspök 3493/1950. szám alatt, november 30-i keltezéssel hirdetett meg egyházmegyei adatgyűjtést a Mária Enciklopédia számára. A győri körlevéli közlést alapul véve, azt néhány pontot kiegészítve Kalocsán is gyorsan cselekedtek, s az itteni egyházmegyei körlevélben 1950. december 4-én, 7549/1950. szám alatt jelent meg a következő szöveg:³

- 1 Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban KFL.) I.1.a. Cultus Sanctorum, Mária enciklopédia, 5021/1950. sz.
- 2 Elsősorban a hivatalos egyházi köröket érte el, és az 1950-es évek első felének példányai ma már sajnos hiányosak-ritkák, csak kevés gyűjteményben hozzáférhetőek.
- 3 KFL.I.1.a. Cultus Sanctorum, Mária enciklopédia, 7549/1950. sz. A győri körlevélhez képest az egy-két szavas, apró kiegészítéseken túl az egyik leglényegesebb eltérés az volt, hogy Kalocsán két példányban kérték be az adatszolgáltatást, vagyis egy példányt az adatokat összesítő-feldolgozó személynek szántak, egyet pedig az irattárban helyeztek el. Az óvatosság indokolt és eredményes volt: az adatgyűjtés épségben-egészen megmaradt, míg pl. Győrben hivatali-levéltári szempontból lényegében „eltűnt”, és sokáig a feldolgozó személy hagyatékában kallódott. Lásd: Perger Gyula bevezetőjét a győri anyagból készített forráskiadványban. PERGER Gyula (közreadja) 2010. 15.

„Mária Enciklopédia számára adatgyűjtés

A római Nemzetközi Mária Központ tervbe vette egy Mária Enciklopédia kiadását. Arra kérem T. Papjaimat, hogy minél hamarabb közölni szíveskedjenek a következőket 2–2 példányban készített kimutatáson, lehetőleg fényképekkel:

1.) A plébánia, lelkészség területén mikor és milyen indítóokból épült templom, kápolna a B. Szűz tiszteletére?

2.) A plébánia területén lévő oltárképek, templomi festmények, szobrok (a templomon kívüliek is) Szűz Mária életének milyen mozzanatát jelentik meg? Kiknek az alkotásai, milyen időkből valók, milyenek a méreteik, van-e különös művészeti értékük?

3.) A plébánia területén kik írtak (teológusok, történészek, költők, zenészek) műveket, énekeket, melyekkel hozzájárultak a Mária-kultusz fejlesztéséhez. (A művek címét, kiadásának idejét, helyét, esetleges kéziratokat is.)

4.) A régi Mária-kultusz nyomai hol és milyen alakban találhatók fel. (Pl. a szombat megtartása, májusi, októberi ájtatosság.)

5.) Milyen ájtatosságok, búcsújárások (hová, mikor, milyen okból) vannak szokásban a Szentszűz tiszteletére?

Kalocsa, 1950. december 4.

József sk. érsek”.⁴

Ugyanezen a napon, december 4-én válaszolt Grósz érsek korábbi felkérésére dr. Szedlay István kanonok, a Kalocsai Érseki Hittudományi Főiskola prodirektora. Tájékoztatása szerint a tanári kar szeptemberi értekezletén a mariológia tárgyában járatos, bizalmi személyként dr. Angeli Ottót jelölte ki, aki dr. Udvardy József és dr. Mojzes Péter teológiai tanárokkal együtt vállalta, hogy közreműködik az Enciklopédia szerkesztésében.⁵ Az említett személyeket – Szedlay javaslatának megfelelően – Grósz József érsek 1951. február 26-án nevezte ki a vállalt feladatra, s egyben

4 Litterae Circulares ad Venerabilem Clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis Anno 1950. Dimissae. VIII. 48.o. 7549/50. számú közlés

5 Szedlay István (Budapest, 1895.01.05. – Kalocsa, 1964.04.09.) 1922-től a Nagyszeminárium tanulmányi felügyelője, 1923-tól a Kalocsai Hittudományi Főiskola rendes tanára. 1927-től a Nagyszeminárium spirituálisja, 1948–1950 között rektora, majd 1950–51-ben a Hittudományi Főiskola prodirektora (szó szerint igazgató helyettese, valójában igazgatója, mivel a director cím korábban, tiszteletből az érsekeket illette, s az intézményt a valóságban a prodirektorok vezették). 1944-től tiszteletbeli, majd rendes kanonok, 1947-től haláláig székesegyházi főesperes. Angeli Ottó (Baja, 1902.05.16. – Kalocsa, 1991.10.21.) 1928-tól tanított a Kalocsai Hittudományi Főiskolán, 1947-től a Nagyszeminárium lelki igazgatója, liturgiai tárgyú cikke szerzője, az Országos Liturgikus Tanács tagja, 1965-től az Egyházmegyei Liturgiai Bizottság elnöke. A főiskolán dogmatikát és liturgikát tanított, az intézmény megszűnése-költözése után, 1951-től főszentszéki ügyész Kalocsán. 1946-tól tiszteletbeli, majd később rendes kanonok, halála előtt nagyprépost. Udvardy József (Bácsalmás, 1911.02.16. – Szeged, 2000.01.10.) 1942-től a Nagyszeminárium prefektusa, a Hittudományi Főiskola tanára, 1945–51 között a Főszékesegyházi Könyvtár könyvtárosa. 1951 után a Szegedre költöző Hittudományi Főiskola tanára maradt, fundamentális dogmatikát és egyháztörténetet tanított. Számos egyháztörténeti munka-publikáció szerzője. 1957-től Jánoshalma plébánosa, majd 1969-től taborai címzetes püspök és csanádi apostoli adminisztrátor, 1975-től csanádi megyéspüspök, 1987-ben felmentéssel nyugalomba vonult. Mojzes Péter (Baja, 1912.01.06. – Budapest, 1974.01.21.) 1943-tól a Budapesti Szent Imre Kollégium prefektusa, 1949-től a Kalocsai Hittudományi Főiskola tanára, az intézményben morális- és pasztorális teológiát tanított. 1951 után számos helyen kiegészítő lelkész, ill. 1953-ban szegedi teológiai tanári kinevezést is kapott. Hosszú betegeskedés után, 1970-től nyugdíjas, haláláig Rákosszentmihályon segédkezett.

az addig beérkezett adatszolgáltatások egy példányát is megküldte nekik feldolgozás céljából.⁶

1950. december közepétől az Érseki Hivatalban egy jegyzéket vezettek a beérkezett jelentésekről, s a kimutatás alapján egy hónap múltán, 1951. január 20-án figyelmeztető leveleket is küldtek a kerületi espereseknek, kérve a hiányosságok pótlását. A felszólítások hatására februárban még sok jelentés érkezett, de az összesítő lista szerint a kép így sem lett egészen teljes, több mint tíz plébánia-lelkészség neve mellett ui. nem szerepel érkezési dátum, az adatszolgáltatás itt végül úgy tűnik, elmaradt.⁷

A beküldött adatok alapján egy szöveges összesítés is készült „Adatok a Mária Enciklopédia számára a Kalocsai Főegyházmegyéből” címmel, melyet dr. Szedlay István prodirektor 1951. április 20-án terjesztett be az Érseki Hatósághoz. A 22 oldalas, gépelt anyag egy oldalnyi bevezető után plébániánként ismerteti, összegzi a beküldött jelentések fontosabb adatait.⁸ A következő hónapok egyházpolitikai eseményeit figyelembe véve nem meglepő, hogy az iratanyag ezután jó időre a fiókban maradt, s felzetén pusztán egy „*Irattárba*” megjegyzés szerepel 1951. december 7-én. Időközben, május 18-án éjjel az ÁVH letartóztatta Grósz József érseket, és júniusban lezajlott koncepció pere, melyet követően börtönbe került. Gondviselésszerű, hogy miközben az ÁVH emberei az érseki palotában végzett házkutatások alkalmával lázasan keresték az államellenes tevékenységek (összeesküvés, kémkedés, külföldi kapcsolatok) „bizonyítékait”, és lefoglaltak minden „gyanus” dokumentumot, egy ilyen római kezdeményezésre végzett, friss adatgyűjtés anyaga elkerülte a figyelmüket, és épségben Kalocsán maradhatott.

A fentebb említett, 22 oldalas összesítés ezután viszonylag hamar, egy alkalommal mégis kikerült az irattárból: a Magyar Kurír 1952. január 15-i számában több egyházmegyét is felszólított, hogy küldje be közlés céljából a Mária Enciklopédia számára összegyűjtött adatait. A nyílt felhívásra 1952. január 25-én, levélben válaszolt dr. Kujáni Ferenc érseki helynök, és visszakérőleg, csatolva megküldte a Kalocsai Főegyházmegye Mária Enciklopédia anyagát.⁹ A terjedelmes irat közléséről

---

6 KFL.I.1.a. Cultus Sanctorum, Mária enciklopédia, 7586/1950. sz. A feldolgozáshoz mintaként a nagyváradi egyházmegye magyarországi részének Magyar Kurírban megjelent ismertetőjét is elküldték, ld. 1147/51. sz. alatt, csatolva.

7 KFL.I.1.a. Cultus Sanctorum, Mária enciklopédia, 7811/1950. sz. A hiányzó jelentések: Állampuszta, Antallapos, Bócsa, Csávoly, Gara, Kecel, Keserútelek, Kisszállás, Szarkás, Tabdi, Tázlár, Négyvestelep. Az összesítő jegyzéken „igénylistaként” 91 plébánia-lelkészség neve szerepelt, a válaszok azonban nem egészen ilyen felosztásban születtek. Előfordult, hogy egy-egy település több plébániájáról-lelkészségéről közösen szolgáltatott adatot. Összesen 68 jelentés érkezett be.

8 KFL.I.1.a. Cultus Sanctorum, Mária enciklopédia, 2225/1951. sz. A gépelt szöveg több példányban is fennmaradt, szerző egyikén sincs feltüntetve, s ilyen információ Szedlay kísérő leveléből sem derül ki. Feltételezhetően a közreműködést vállaló teológiai tanárok (elsősorban Angeli Ottó) munkája, melyet a Főiskolát hivatalból képviselő prodirektor közvetített.

9 KFL.I.1.a. Cultus Sanctorum, Mária enciklopédia, 398/1952. sz. Kujáni Ferenc (Géderlak, 1890.11.19. – Dunavecse, 1964.10.28.) 1923-tól érseki titkár, 1930–1944 között érseki irodaigazgató. 1931-től tiszteletbeli, majd rendes kanonok, 1959-től nagyprépost. 1951–1956 között, Grósz érsek akadályoztatása (koncepció perét követő börtönbüntetése) idején, általános érseki helynökként ő látta el az egyházmegye vezetését.

sajnos nincsenek információink, amennyiben sor került rá, valószínűleg folytatásos részletekben történt, a korábbi egyházmegyei közlésekhez hasonlóan.¹⁰

A plébániák, lelkészségek 1951-es jelentései

Az egyházmegyei körlevél kérésére, a megadott szempontok alapján összesen 68 válasz érkezett, melyek természetesen különböző terjedelműek, mélységűek voltak. Több oldalas, alapos leírások mellett születtek néhány soros közlések, sőt egyszerű nemleges válaszok is. Utóbbiaknál joggal feltételezhetünk hanyagságot, hiszen nehezen hihető, hogy az egyházmegye olyan nagy múltú, több plébániával, lelkészséggel rendelkező településein, mint Mélykút vagy Tompa, ne lett volna semmilyen közölhető információ a témával kapcsolatban. Amint fentebb már említettük, sajnos nem minden plébánia válaszolt, s a mulasztók között olyan nagyobb települések is előfordultak, mint Bócsa, Csávoly, Gara és Kecel. De eltekintve az egyenetlenségektől és a hiányosságoktól, a kitöltött ívek az egyházmegye több mint 80 %-át lefedik, és jó lehetőséget adnak a különféle vizsgálatokra: az adatok összegzésével-rendszerezésével érdekes megfigyelések tehetők.¹¹

A jelentésekből kiderül, hogy a Főegyházmegye 12 templomát szentelték Szűz Mária tiszteletére, s a dedikációkra két nagyobb „hullámban” került sor: 7 titulus eredete feudális kori, lényegében XVIII. századi, míg 5 titulus a XX. század első feléből származik. Jól látszik az is, hogy a XVIII. századi, hagyományos Mária-ünnepekhez képest (Nagyboldogasszony 3, Kisboldogasszony 2, Sarlós Boldogasszony 2 helyen) a XX. század más ünnepeket helyezett a középpontba, az újabb titulusok között Magyarok Nagyasszonya (3) és Rózsafüzér Királynéja (2) szerepel.¹² Az új ünnepek választásának jelentőségét talán az is hangsúlyozza, hogy az említett dedikációkra két esetben templombővítés- és átépítés alkalmával, egy-egy korábbi titulust leváltva került sor. Az egyes plébániák áttekintését a következő táblázat is segíti:

---

10 A Veszprémi Egyházmegye Mária-tiszteletének adatait pl. 15 részes sorozatban közölte a Kurír, s ez tovább nehezíti az egyébként is ritka, gyakran hiányos lapsorozatokban a hasonló anyagok áttekintését. Ld. Magyar Kurír 1952. január 15-i száma (42. évf. 28. szám).

11 A jelentések anyaga az Érseki Hivatal egyházkormányzati iratai között maradt ránk, s a KFL.I.1.a. Cultus Sanctorum, Mária Enciklopédia 1951–1952 levéltári jelzet alatt található. Egy-két kivétellel a két példányban kért jelentések mindkét példánya fennmaradt, egy sorozat feldolgozói megjegyzésekkel-jelekkel (ezt használták az összegző jelentést készítő munkatársak), a másik sorozat tisztán, a beérkezett változatban, irattári felzetekkel ellátva. A felzeteken feltüntették az érkezés napját, és valamennyi jelentés az „ad 7811/1950.” iktatószámot kapta. A következőkben a szövegben és jegyzetekben említett településnevek az egyes plébániák-lelkészségek jelentéseire történő hivatkozásoknak tekintendők.

12 A két új, őszi Mária-ünnep terjedésében-megerősödésében nagy szerepe volt XIII. Leó pápának: Rózsafüzér Királynéja (Olvasós Boldogasszony, október 7.) 1572-es eredetű ünnepe (a törökök elleni győzelmes lepantói csata emlékére) az ünnep rangjának 1887-es emelése után terjedt különösen, Magyarok Nagyasszonya (október 8.) megünneplésére pedig 1896-ban adott engedélyt a pápa, a magyarországi millenniumi ünnepek egyik emlékeként.

Plébánia, év	Templom titulus
Kalocsa–Főszékesegyház 1738	Szűz Mária Mennybevétele (Nagyboldogasszony, augusztus 15.)
Nemesnáudvar 1738	Szűz Mária látogatása (Sarlós Boldogasszony, július 2.)
Akasztó 1744 (középkori eredet)	Szűz Mária születése (Kisboldogasszony, szeptember 8.)
Hercegszántó 1752	Szűz Mária Mennybevétele (Nagyboldogasszony, augusztus 15.)
Bátya 1780	Szűz Mária Születése (Kisboldogasszony, szeptember 8.)
Madaras 1799	Szűz Mária Mennybevétele (Nagyboldogasszony, augusztus 15.)
Szakmár 1831, 1877 (középkori eredet)	Szűz Mária látogatása (Sarlós Boldogasszony, július 2.)
Csengőd 1901	Magyarok Nagyasszonya (október 8.)
Rém 1901	Rózsafüzér Királynéja (Olvasós Boldogasszony, október 7.)
Bácsszentgyörgy 1910	Rózsafüzér Királynéja (Olvasós Boldogasszony, október 7.)
Dávod 1910 (átépítés)	Magyarok Nagyasszonya (október 8.)
Dunapataj 1934 (átépítés)	Magyarok Nagyasszonya (október 8.)

A jelentések összesen 26 Mária-kápolnáról tesznek említést, melyek közül 6 feudális kori eredetű, „szakrális népi építmény”. Építésüket a helyi közösség kezdeményezte, és rendszeresen használták őket a különféle Mária-ünnepek, ájtatosságok alkalmával. Gyakran jelenések, csodás gyógyulások és események emlékhelyei voltak a települések területén kívül, és nagyobb térségből is vonzották a zarándokokat, látogatókat. Ide sorolhatók az ún. „Vodica-kápolnák” Baja–Máriakönyre, Hercegszántó és Katymár esetében, ill. Dusnok Mária-kápolnája, valamennyi említett helyen jelentős délszláv (bunyevac és sokác) népesség élt. Lényegében a templomot helyettesítő épület volt a Fájdalmas Anya út menti kápolnája Alsómégyen és egy középkori eredetű szobor, az ún. Kontyos Mária számára is építettek egy kis kápolna-fülkét a templom közelében, Akasztón. Ez utóbbi építmény később elpusztult, s a szobor is magántulajdonba került a XX. században (egy 110 cm magas, gipsz Magyarok Nagyasszonya szoborra cserélték, s az adományozó magával vitte a népi emlékezet szerint Soltszentimréről származó, középkori eredetű Kontyos Máriát).

A kápolnák között 9 iskolakápolnáról is beszélhetünk, zömmel az 1920–30-as évek népiskola-fejlesztéseinek köszönhetően, ill. szerzetesi oktatási intézmények (jezsuita és kalocsai iskolanővér intézmények, szeminárium) részeként, Segítő Szűz, Magyarok Nagyasszonya, Rózsafüzér Királynője, Kisboldogasszony titulusokkal, ill. Lourdes-i barlanggal. A XIX. századi, központi, kalocsai intézmények mellett meg kell említenünk az érseki palota XVIII. századi magánkápolnáját is, melyet gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.) tiszteletére szenteltek.¹³

Egy következő csoportot jelentett a temetőkápolnák sora, a XIX. század második feléből. 6 helyről jelentettek hasonló épületeket, általában fogadalomból, egy-egy család ajándékként épültek, és gyakran temetkezési helyként is szolgáltak.¹⁴ Négy egyéb, az előző típusok közé nem sorolható misézési helyet is jelentettek a kápolnák között.¹⁵

13 Iskolakápolnákban érintett települések: Alsómégy, Homokmégy–Halom, Kalocsa, Kaskantyú, Kecskés.

14 Érintett települések: Baja, Bácsborsód, Fajsz, Kunbaja, Tataháza, Vaskút.

15 Érintett települések: Kalocsa–Szőlők (Negyvenszállás), Ordas, Öregcsertő (Kiscsertő), Sükösd

A 26 kápolna közül hét volt 1850 előtti, az épületek döntő többségét 1850–1950 között emelték. A templomok és kápolnák számát összesítve megállapítható, hogy 38 Szűz Mária tiszteletére emelt szakrális épületről számoltak be a jelentések, s ez a szám a 68 adatszolgáltató helyet tekintve önmagában is jelentősnek mondható. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy az egyházmegye emblematikus, központi épületei is ide sorolhatók (főszékesegyház, érseki magánkápolna, szeminárium kápolnája, jezsuiták és iskolanővérek Mária-kongregációs kápolnái Kalocsán).

Köztéri templomon kívüli szobrokról, képekről 12 helyről számoltak be, Fájdalmas Anya (3), Immaculata (2), Magyarok Nagyasszonya (2), Lourdes-i barlang (2), Út menti Boldogasszony (2) és Sarlós Boldogasszony (1) ábrázolásokkal, az emlékek nagy többsége itt is 1850 utáni alkotás.¹⁶

A válaszok terjedelmes részét jelentette a templomokban lévő képi- és szobor ábrázolások leírása, ismertetése: összesen 99 képi ábrázolást és 125 szobrot számláltunk össze. A képek és szobrok száma együttesen 224, vagyis egy-egy helyről átlagosan 3–4 tárgyat említettek. Sajnos az egyes tárgyak korára, anyagára és ikonográfiájára vonatkozó leírások gyakran hiányosak, de a főbb jellemzők így is megállapíthatók. A tárgyanyag döntő többsége, kb. 85–90 %-a a jelentéseket megelőző száz évben készült. A képek között 61 festményt, 23 falfestményt, freskót, 9 nyomatot és 7 üvegablakot említettek. A szobroknál mindössze 16 fa szobrot jeleztek, vagyis a technikát, kivittelve tekintve nagy többségbe kerültek az öntött (gipsz, pirogránit, terrakotta stb.) változatok. Az ábrázolások jellegét tekintve a képek között első helyen a Magyarok Nagyasszonya áll (12 esetben), legtöbbször Szent István korona-felajánlásával együtt ábrázolva, de Nagyboldogasszony (9), Fájdalmas Anya (8), Szeplőtelen Fogantatás (7), gyümölcsoltó Boldogasszony (5), Szűz Mária gyermek Jézussal (5) és Szűz Mária Szíve (5) ábrázolásai is szép számmal előfordulnak. A szobrok között első helyen a Lourdes-i Mária ábrázolások (31) állnak, majd Szűz Mária Szíve (24), Fájdalmas Anya (18), Szeplőtelen Fogantatás (12), Magyarok Nagyasszonya (7) és a Mennyek Királynéja (2) Világ- és Rózsafüzér Királynéja (2–2) szerepelnek.

Az említett tárgyak kis részénél, kb. 15–20 %-ánál jeleztek művészeti értéket, s alig 15 azonosítható művésznevet említettek.¹⁷ A beszámolókból az is kiderül, hogy a XIX. század végén és a XX. század elején a templomokban több helyütt nagyarányú felújítások, cserék történtek, melyek eredményeként a képek, szobrok állománya megújult, új tárgyakat vásároltak, s a régiek időnként nyomtalanul eltűntek. Az előforduló művésznevek is nagyrészt a XIX. század végének és XX. század első felének munkálatait, az akkori beszerzések dominanciáját igazolják.

---

16 Érintett települések: Baja–Szent Antal, Baja–Szent József, Császártöltés, Foktó, Hajós, Kalocsa–Szőlők, Kaskantyú, Nemesnáduvar, Öregcsertő, Sükösd, Vaskút.

17 Azonosítható művésznevek: Joseph Kessler bécsi festő (1826–1887), Schwartz József a pesti rajziskola tanára, festő (XIX. század első fele), Sinkó András szobrász (1901–1976), Jakobey Károly festő (1826–1891), Palka József üvegfestő (1860–1952), Heintz Henrik festő (1896–1955), Némethy Miklós festő (XX. század első fele), ifj. Eber Sándor bajai festő (1909–1985), Szoldatics Ferenc festő (1820–1916), Kuczka Mihály templomfestő (1880–1938), Leopold Kupelwieser (1796–1862), Muzsinszki Nagy Endre iparművész, templomfestő (1886–1975), Franz Josef Dobiaschofsky osztrák festő (1818–1867), Szentgyörgyváros Margit Mária Palládium kalocsai iskolanővér, festő (1913–2007)

Arányaiban több régiséget találhatunk a templomok egyéb „Máriás” felszerelési között, 6 helyről is jelezték régi, 100–200 éves hordozható Mária-szobrok meglétét, melyeket vállra emelve vittek a Mária-lányok az ünnepek alkalmával.¹⁸ Csátalján és Csikérián lobogókról is jelentettek, ez nyilvánvalóan másutt is előfordulhatott volna, csak valószínűleg elkerülte az adatszolgáltatók figyelmét. Egyetlen helyről, a kalocsai Főszékesegyházból jeleztek harangot: a 108 cm átmérőjű, 800 kg súlyú harang felirata: *Spes Nostra Salve* (Üdvözlégy, Reményünk). Az Érseki Kincstárból ezen kívül még egy zománcos főpapi keresztet is említettek, hátoldalán Szeplőtelen Fogantatás (*Immaculata*) ábrázolással.

A kultusszal kapcsolatos elméleti munkák címén négy helyről különféle kiadványokat is mellékeltek. Kiemeltek két plébánosi munkát: Szombathy Sándor szakmári plébános 1882-ben készítette el a „Szűz Mária Dicsérete” c. imakönyv második kiadását, és Nagy Zámbó Ferenc plébános 1939-ben jelentetett meg egy összeállítást „Kilenced a lourdesi Szent Szűz tiszteletére” címmel. Hajósról Lukácsy István 1937-ben megjelent, kegyhelyről szóló történeti munkáját mellékeltek. Kalocsa–Szent István (volt jezsuita templom) lelkészségéről négy könyvet is beküldtek,¹⁹ és hosszú irodalomjegyzéket készítettek a jezsuiták Máriával kapcsolatos munkáiról, melyek között kiemelkedett pl. a Szűz Mária virágoskertje c. folyóirat 1885-től, mintegy 40 éven át, ill. a Mária Kongregációs Értesítők 1875–1907 között. Az iskolanővérek templomából, a kalocsai Szent József lelkészségből is küldtek be Mária-Kongregációs Értesítőt 1931–32-ből. A két kalocsai, szerzetesi templom lelkészségei büszkén jelentették, hogy a Mária-tisztelettel kapcsolatos elméleti munkák terén igen nagy múlttal és gazdag emlékanyaggal rendelkeznek, beszédek, versek, drámák, tanulmányok, folyóiratok, évkönyvek és könyvek formájában.

Bár a körlevélben kérték, mindössze öt helyről mellékeltek képeket a szöveges jelentések mellé, ezek nagyobb része is inkább képeslap volt, semmint ebből az alkalmából készített fotó.²⁰

24 jelentésben tettek említést különféle társulatokról. Ezek legtöbbször Rózsafüzér Társulatok voltak, ezen kívül néhány helyen a Szállást keres a Szent Család szokását-csoportjait, ill. Kalocsán a régi Mária-kongregációs csoportokat említették még (a jezsuitáknál-iskolanővéreknél). A Rózsafüzér Társulatok egy-egy plébánián több csoportban (20–30 koszorúval), gyakran több nyelven is működtek, vagyis az átlagos létszám több száz fő volt, de ez a szám időnként meghaladta az ezret is, Bátyáról pl. 1600 tagot jelentettek. A Rózsafüzér Társulatokat általában réginek, azaz nemzedékek óta meglévőnek, működőnek titulálták, egy esetben, Foktőn 100 évben határozták meg ezt a kort. A Szállást keres a Szent Család esetében általában későbbi, XX. században terjedő csoportokra kell gondolnunk, Dunaszentbenedeken pl. 1947-esnek jelentették. A szentolvasó természetesen nem csak a Rózsafüzér Társulatokon belül volt jellemző, több helyütt megjegyezték, hogy a hívek szívesen, sokat imádkozzák a rózsafüzért, és az is előfordult, hogy ezt naponta tették. Szervezett keretek között, templomban történő, mindennapos rózsafüzér-imádságokról Kalocsán tettek említést,

18 Bácsbokod, Bácsszentgyörgy, Csátalja, Hajós, Nagybaracska, Sükösd.

19 Ezek ma már sajnos nincsenek az iratok mellett, nem tudjuk, milyen munkák lehettek.

20 Dávod, Kalocsa–Szent Imre, Kalocsa–Szent József, Kiskőrös, Vaskút.

itt 1944 tavaszától volt élő ez a szokás, és nyilvánvalóan kapcsolódott a világháborús helyzethez-eseményekhez. Kalocsán további érdekesség volt, hogy Rózsafüzérgyár (Olvasógyár) is működött, melyet az összegző jelentés is kiemelt, s az ország egyik legnagyobb hasonló, ipari jellegű intézményének nevezett.

Viszonylag sok helyütt (31) említették Szűz Mária szombatját, ennek megtartása általában szombat délutáni és esti ájtatosságot, litániát jelentett. A régi hagyományokra való hivatkozásokkal, mindössze három helyen jeleztek böjtöt, 2 helyen délutáni munkaszünetet, 2 helyen mécesek gyújtását és 4 helyen szentmisék tartását Mária szombatjain. A jelentések megfogalmazásaiból úgy tűnik, hogy az imént említett régi hagyományok elhalóban voltak, több helyütt az életforma változásaira (munkahelyek, kötött munkaidő stb.) hivatkoztak, s a szombat megtartása kapcsán így került előtérbe a délutáni, esti litánia, ill. első szombatokon szentmise.

A búcsújárás is jellemző volt az egyházmegyében, a jelentésekben összesen 139 helyet neveztek, melyek közül Baja–Máriakönyve (Vodica) 42, Máriagyúd 40, Hajós pedig 19 alkalommal szerepelt. Jóval kisebb számban említették Andocs (7), Mátra-verebély–Szentkút (5), Pálos-Szentkút (Ferencszállás, 5), Akasztó (4), Csengőd, Páhi, Kaskantyú (3–3), valamint Kiskőrös, Katymár, Gyapa (Paks közelében) és Máriabesnyő (1–1) nevét. 12 jelentés volt, ahol erről a témáról nem tettek említést, vagyis 56 plébánia-lelkészség közölte a fent említett adatokat. Jól látható, hogy az adatot szolgáltató helyek döntő többsége, 75%-a Baja–Máriakönyvet (Vodicát) és Máriagyúdot nevezte meg a zarándoklatok fő célpontjaként. Máriagyúdra elsősorban pünkösdkor, Máriakönyvére szeptember 8-án, Kisasszony napján mentek, de természetesen előfordulhattak ettől eltérő időpontok (pl. Nagyboldogasszony, aug. 15.) is. A jelentésekből itt is érezhetőek bizonyos változások: Máriagyúdot ősi, igen kedvelt kegyhelyként említik az egész térségben, ahová régen a nagy távolság ellenére is nagy számban, szívesen zarándokoltak, (gyalogosan, csoportosan az út általában több mint egy hetet vett igénybe, dunai átkelésSEL). Ezt azonban egyre kevésbé teheték meg az emberek, részben a már említett életmódváltás (munkahelyi kötöttségek) miatt, részben egyéb, „adminisztratív” akadályok is voltak: „*Utóbbi időben a processziók is elmaradoztak, tekintve az engedélykérések kellemetlenségeit.*” – fogalmazott Fekete Ferenc plébános jelentésében Borotán, 1951. február 2-án. Nyilván nem véletlen, hogy ez a mondat az összegző jelentésből már kimaradt, ugyanakkor világosan jelzi számunkra, hogy a politikai hatalom igyekezett akadályozni a csoportos zarándoklatokat, s azok néhány éven belül valóban megcsappantak. A hosszabb máriagyúdi utak helyett átmenetileg a könnyebben-gyorsabban elérhető Máriakönyve vette át a főszerepet, és a processziók „tiltásával” a csoportos gyalogos zarándoklatok helyett a következő években az egyéni, családi, ill. kiscsoportos búcsújárás vált jellemzővé, közlekedési eszközök használatával.

A létszámok kapcsán az összegző jelentés Máriakönyvén 10 ezer zarándokot említett Kisasszony napján (szeptember 8-án). Az egyes jelentések létszámokról csak ritkán írtak, de ezek alapján az említett 10 ezer fő valószínűleg nem túlzó: Sükösdről 1.500 zarándokot is jeleztek szeptember 8-án Máriakönyvére (4.000 lakosból), míg Máriagyúdra pünkösdkor és Nagyboldogasszonykor kb. 300-an indultak el ugyanin-

nen. Ezek a számadatok igen intenzív zárandok-forgalomról tanúskodnak a főbb búcsújáró helyek tekintetében.

Még egy olyan búcsújáró helyet nevezhetünk meg, amelyet egyházmegye-szerete ismertek, és sokan látogattak: Hajóson májusban, Nepomuki Szent János ünnepét követő vasárnap 2–3 ezren gyűltek össze, s a környék lakossága nyári időszakban ezen kívül még újhold vasárnapokon is látogatta. Ez a forgalom szintén jelentősnek mondható, ha figyelembe vesszük, hogy Hajóson nem volt szerzetesi háttér-jelenlét, míg a ferencesek közreműködése, lelkigondozó és szervező tevékenysége (a szerzetesrendek feloszlásáig) nyilvánvalóan meghatározó szerepet játszott Máriakönyve és Máriagyúd esetében.

A többi említett búcsújáróhely forgalma, ismertsége regionálisnak mondható, földrajzi fekvéstől, közlekedési- és egyéb adottságoktól függött. Egy különleges, de mégis jó példa a hasonló összefüggésekre Andocs esete: 7 egymáshoz közeli helyről jelentették,²¹ s a kitartó zárandoklatok magyarázata, hogy ezen a területen élt a távoli kegyhely és Kalocsa lelki kapcsolatának, összetartozásának emléke. Kalocsa és szállásai népi emlékezetében az Andocson tisztelt kegyszobor a középkorban még a kalocsai Boldogasszony-kápolnában állt, s erről a helyről angyalok menekítették, amikor a területet a törökök elfoglalták. A kalocsai Szent Imre plébániáról Szentháromság vasárnapján 50 fős zárandok-csoportokról számoltak be, pedig a gyalogút a Somogy megyei Andocsig több mint egy hetet vett igénybe.

Egymáshoz közeli helységek Mária-titulusú templomait, kápolnáit látogatták a búcsúk alkalmával Akasztó, Csengőd, Páhi, Kaskantyú és Kiskörös esetében. Akasztón ezt kifejezetten háború utáni jelenségként értékelték, mintegy „szomszédolással” felváltva a korábbi idők nagy zárandoklatait, távoli úticéljait (Máriagyúd, Mátraverebély, Máriabesnyő). A hasonló regionális kapcsolatokat nem gátolták sem az egyházmegyes, sem a természeti határok: az imént említett csoportból Páhi pl. a Váci Püspökség területére esett, de említhetnénk Géderlak és a közeli, ámde dunántúli Gyapa (Paks mellett) kapcsolatát is.

A jelentések alapján a Mária-tisztelet megkerülhetetlen, leginkább elterjedt formái voltak a májusi–októberi litániák és rózsafüzér-imádságok. Ezek szinte minden jelentésben szerepelnek, a néhány kivétel nagy valószínűséggel csak a figyelmetlen, hiányos adatszolgáltatás eredménye. Az elterjedtség nem jelent feltétlenül egyformaságot: minden bizonnyal voltak eltérések az ájtatosságok időpontjában-formájában. 4 helyen csak májusi ájtatosságokat jeleztek, és 5 helyen írtak „újabb keletű” szokásként róluk. Az újítás elsősorban az ájtatosságok külön időpontban, esténként történő tartására vonatkozott, korábban ugyanis több helyütt a szentmisékkal összekötve, reggelente gyakorolták. Az esti, külön időpontban tartott ájtatosságok elterjedésében fontos volt a háború előtti és utáni időszak, az 1938-as, 1946–47-es évek, és minden bizonnyal az 1948-as Mária-év is hatással volt ezen a téren.²² Sok helyütt számoltak be a hívek nagy számáról az ájtatosságok alkalmával, mindössze egyetlen helyről, Bogyiszlórlól jelentettek kevés résztvevőt a „*hívek szétszórtsága miatt*”, vagyis az összkép alapján megállapítható, hogy a májusi–októberi ájtatosságok jelentették a nép körében

21 Alsóméggy, Homokméggy, Kalocsa–Belváros, Szent István, Szent Imre, Szakmár és Uszód.

22 Vö. Dunaszentbenedek, Kalocsa–Szőlők, Nagybaracska, Vaskút jelentéseit.

élő-megnyilvánuló Mária-tisztelet legelterjedtebb formáját, melynek kezdőpontjaként az 1860-as éveket említették. Kalocsa–Szent József (volt Zárdatemplom) jelentésében szerepel, hogy a májusi ájtatosságok kezdeményezője-meghonosítója az 1860-as évektől Kubinszky Mihály segédpüspök, az iskolanővérek igazgatója volt Kalocsán.

Egyéb, helyi szokásként jelentették Kalocsa környékén (Alsómégy, Kalocsa–Szent Imre, Szakmár), hogy gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén (március 25.) 100 Úrangyalát imádkoznak. 14 helyen tettek említést lourdes-i ájtatosságokról, leggyakrabban az ún. lourdes-i kilencedről, melyet február 11–18. között, általában házanként összegyűlve, kisebb csoportokban imádkoztak. A szokás XX. századi terjedésének egyik magyarázata lehet az Actio Catholica működése: a sükösi jelentésben megjegyezték, hogy a lourdes-i kilenced szövegét az A.C. által terjesztett-sokszorosított szöveg alapján mondják.²³ De ide kapcsolható a fentebb már említett Nagy Zámbó Ferenc felsőszentiváni plébános 1939-es füzeté a lourdes-i Szent Szűz kilencedéről. Hercegszántón Szeplőtelen Fogantatás ünnepe (december 8.) előtt is tartottak kilencedet.

A kalocsai Szent József-templom (régi Zárdatemplom) esetében jelezték a Fatimai Boldogasszony tiszteletét, melyet új szokásként, 1945 után honosítottak meg. Szentgyörgyvárosi Mária Palládium kalocsai iskolanővér a Fatimai Szűz Anya megjelenését ábrázoló festményét-oltárképét a jelentés szerint 1946-ban festette, s ettől fogva május-október hónapok között, minden egyes hó 13. napján zarándok-szentmisét tartottak a fatimai jelenések emlékére. Kalocsán kívül még Kunbaján és Szakmáron tettek említést fatimai szándék szerinti ájtatosságokról, melyeket első szombatokon tartottak.

Összegzés, a forrás értékelése, felhasználásának lehetőségei

A jelentések fentebb már említett, 1951-es összegzése bevezetőjében érezhető büszkeséggel írták, hogy a Kalocsai Főegyházmegyében Szűz Mária tisztelete igen erős, a nép lelkében él. A középkori gyökerek említése után a XVIII. századból elsősorban a három egyházmegyes Mária-kegyhely születését hangsúlyozták (Baja–Máriakönyve, Hajós és Doroszló, utóbbi Trianon után határon túli területre esett), majd a XIX. századtól a társulatok, egyesületek működését, a rózsafüzér imádkozását emelték ki. Ékes tanúbizonyságként értékelték, hogy az 1948-as Mária-év Baján tartott, egyházmegyei rendezvényein kb. 100 ezer hívő vett részt. Valóban igen jelentős szám ez, ha figyelembe vesszük az egyházmegyei sematizmusok statisztikai adatait, melyek szerint akkoriban az egyházmegye területén 240 ezer római katolikus hívő élt, és a lakosság teljes létszáma sem érte el a 300 ezret.

A jelentések gazdag, sokoldalú adatállománya véleményünk szerint megerősíti, hogy a XVIII. századi alapokon egy új korszak köszöntött be a Mária-tisztelet terén az 1850–1950 közötti száz évben az egyházmegye területén, és gazdag tárgyanyagával, megújuló képi világával, szokásaival, társulataival, egyesületeivel ez a korszak, ez az örökség vált meghatározóvá a XX. század számára. A helyi folyamatokat természetesen alátámasztották a világegyházban történtek, jól illeszkedett mindez a pápák

²³ Érintett települések: Alsómégy, Bátmonostor, Csátalja, Jánoshalma, Kalocsa–Szent Imre, Kaskantyú, Katymár, Kelebia, Miske, Nagybaracska, Nemesnádudvar, Öregcsertő, Sükösd, Szakmár.

törekvéseikhez, és szépen keretezte a folyamatot a teológia terén két Mária-dogma ünnepléses kihirdetése Rómában, 1854-ben és 1950-ben.²⁴

A forrás jelentőségét növeli, hogy az adatgyűjtés az említett évszázados folyamat csúcán, ugyanakkor mégis korszakhatáron, fordulóponton történt. A kommunista hatalomátvételt követő egyházpolitikai küzdelmek, a „klerikális reakció” megsemmisítésére tett erőfeszítések elkerülhetetlenül töréseket okoztak az egyház szervezeti–intézményes működésében, és előbb utóbb mindez változásokat eredményezett az emberek vallási életében.

1950-ben a Mária Enciklopédia ügye az összes magyarországi egyházmegyét elérte, joggal feltételezhetjük tehát, hogy országos szintű adatgyűjtés indult, melynek eredményét teljes egészében érdemes volna felkutatni és feltárni. Bár az eredeti kezdeményezés célja az enciklopédikus összegző szövegek készítése volt, ma már nyilvánvalóan a jelentések teljes szövegének közlésére érdemes törekednünk, ahogy azt elsőként 2010-ben, a Győri Egyházmegye területére vonatkozóan megtették.²⁵ A szövegek közlését követhetné az adatok összehasonlító rendszerezése, elemzése, mely véleményünk szerint jó néhány tudományágot érinthet, és számos kutatási lehetőséget tartogat.

IRODALOM

PERGER Gyula (közreadja)

2010 „Oltalmad alá futunk” Mária-enciklopédia 1950.
(A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 12.)
Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr

About the devotion to the Virgin Mary in 1951 in the Arch-Diocese of Kalocsa

The International Mary Centre (Centro Mariano Internazionale) in Rome initiated the publication of a Virgin Mary Encyclopaedia to summarise how the devotion to the Virgin Mary is manifested throughout the world. For this purpose, data was collected in 1951 in the Kalocsa Arch-diocese, with 68 parishes giving reports about the Virgin Mary-devotion: about titles of churches and chapels, about statues and paintings, memorial places outside churches, about customs, prayers, associations, etc.

Due to political changes and the anti-ecclesiastic measures of the Communist regime, the results of the data collection was never used, but fortunately was not destroyed and is available today in the Arch-Diocese Archives in Kalocsa. The paper summarises and analyses the data from the reports and point out the characteristic features, e.g. how definitive were the development and changes in the century before the reports, the period between 1850–1950, in the 20th century Virgin Mary-devotion.

---

24 Szeplőtelenül fogantatott, azaz léteinek első pillanatától kezdve mentes az eredeti bűntől (1854, *Ineffabilis* bulla, IX. Pius pápa). Halála után nemcsak lélek, hanem test szerint is fölvétetett a mennybe (1950, *Munificentissimus Deus* konst. XII. Pius pápa).

25 A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványának címe: „Oltalmad alá futunk” Mária-enciklopédia 1950. PERGER Gyula (közreadja) 2010. 223. Szóbeli információink szerint több egyházmegyei gyűjteményben is érdeklődés mutatkozik a forrással kapcsolatban, a Kalocsai Főegyházmegye anyagának feldolgozását megkezdtük, közlését tervezzük.

In 1951, devotion to the Virgin Mary was rightly considered to be thriving, but there were significant changes in the second half of the century, so it can be said that the reports were made in the heyday of a period of advancement, but also at a turning point. As the data collection took place in several dioceses, a nation-wide research on the subject is also possible. Therefore, the author emphasises the importance of the full exposition-publication of the sources, which have already happened in the Diocese Archives in Győr and is in progress in Kalocsa as well. [Translated by Csaba Máté Sarnyai]

Andor Lakatos

Tartalom

KOLLEGIÁLIS EMLÉKLAPOK

LACZKÓ János: Találkozásaink – találkozásaim	7
Unsere Begegnungen – meine Begegnungen	
KÓSA László: Bárth János „tudományos dominiumai”	12
Ethnologische und historische Forschungsarbeit von János Bárth (2004–2014)	
VEREBÉLYI Kincső: A ház használatának értelmezési lehetőségei.....	19
Die Deutungsmöglichkeiten des Hausgebrauchs	
VAJKAI Zsófia: A kenyér történetének kutatása	
a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban – kiállításai tükrében.....	38
Forschungen im Landwirtschaftlichen Museum zur Geschichte des Brotes – im Spiegel der Ausstellungen	
SÁRKÁNY Mihály: Élhető turizmus – az elmolók esete	47
Sustaining Tourism – The Case of the Elmolo	
KÜRTI László: A lajosmizsei tanyamúzeum.....	55
Das Gehöftmuseum in Lajosmizse	
FILEP Antal: Cs. Sebestyén Károly életműve, pályafutása.....	73
The Work of Károly Cs. Sebestyén and the Lost Atlantis of Hungary	
ROMSICS Imre: Igaz történetek – Igaztörténetek.....	96
Egy néprajzkutató megpróbáltatásai a varsági hegyek között	96
Wahre Geschichten – Wahrgeschichten	
Tortur eines Ethnographen in den Székelyvarságer Bergen (Vărășag Dorf in Rumänien)	

HISTÓRIA ÉS ETNOGRÁFIA

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: A Ferencziek pere	108
Prozess der Familie Ferenczy	
KOCSIS Gyula: Úrbéri perek tanulságai A parasztság helyzete a Pilismaróti	
Vallásalapítványi Uradalom Pest megyei falvaiban 1860–70 táján.....	120
Lehre der Scharwerkprozesse. Die Lage des Bauerntums in den Dörfern des Pilismaróter Kirchenguts im Pest-Komitat um die Jahre 1860–70	
KOTHENCZ Kelemen: Vész a vejszénél A vejszés rekesztő halászat	
történeti–néprajzi emlékei a XIX. század eleji Szeremléről.....	128
Gefahr an der Reuse. Geschichtlich-volkskundliche Andenken der Staufischerei vom Anfang des 19. Jahrhunderts in Szeremle	
S. LACKOVITS Emőke: Egy XIX. századi esztelneki látogatási napló	
tanulságai	138
Lehren eines Besuchstagebuches in Esztelnek aus dem 19. Jahrhundert	
SZACSVAY Éva: Néprajzi mozaikok Bethlen Balázs naplójából	
(Mezőszakál, 1882).....	170
Ethnographical Mosaics from the Diary of Balázs Bethlen (1882, Mezőszakál)	
SZAKÁL Veronika: Az időjárás és a mindennapi élet Székelyföldön	178
Weather and everyday life in Szeklerland	

TÁJ ÉS TELEPÜLÉS

- BORSOS Balázs: *Nem oda pota? De ide!*A Kétvízköze kulturális tagolódásáról . 186
Regional structure of traditional folk culture in Kétvízköz – based on a computer aided processing method of the Atlas of Hungarian Folk Culture
- CSATÁRI Bálint: Kecskemét város tanyás övezeteinek dinamikus átalakulása.... 197
Die dynamische Veränderung der einstigen Einzelhofgebiete in Kecskemét
- NOVÁK László Ferenc: Miért „mező” a város?
Nagykörös, a magyar Nagyalföld egyik legsajátosabb városa 207
Eine der eigenartigsten Städte der Großen Ungarischen Tiefebene – Nagykörös
- PETERCSÁK Tivadar: A magyarországi tizedesek, fertálmesterek feladatai a XVI–XXI. században 217
Die Aufgaben der ungarischen Dekuriunen, Viertelmeister zwischen 16–21. Jahrhundert
- JUHÁSZ Antal: Külterjes állattartás a XX. század elején a szegedi pusztán 230
Extensive Viehhaltung am Anfang des 20. Jahrhunderts auf der Szegediner Pušta
- VERES Gábor: A hagyományos építkezés emlékei a Bükk-hegység környezetében 243
Traditionelle Baudenkmäler im Bükk-Gebirge
- BESZÉDES Valéria: A csantavéri kertes település 250
Die Gartensiedlung von Csantavér
- PÁL-ANTAL Sándor: Illyésmező: egy havasi tanya útja a faluig 260
Illyésmező: der Weg eines walachischen Einödhofes zum Dorf
- BÁRTH M. János: Név földrajzi térképlapok a Székelyföldről 269
Name geographical map sheets of Székely land

ÖKOLÓGIA ÉS AGRÁRIUM

- KEMECSI Lajos: Filoxéra és mezőváros 291
Die Seuche der Phylloxera und die Marktflecken in Oberungarn
- FODOR Ferenc: Az öntözés technológiai fejlődése *a Duna–Tisza közti homokhátság délkeleti részének gazdaságában* 300
Entwicklung der Bewässerungstechnologie in den Landwirtschaften des Donau–Theiss Zwischenstromlandes, in den südöstlichen Teilen
- SIMON András: Halas városi faiskolája és szőlőtelepe a XIX. század végén 311
The nursery garden and the vineyard in the city of Halas at the end of the 19th century
- SÁGI Norberta: Mintakertek Kecskeméten 1845-től a XX. század közepéig 324
Mustergärten in Kecskemét im Zeitraum 1850–1950
- KEPÉNE BIHAR Mária: A Kiskunfélegyháza környéki gazdálkodás belterjesebb ágazatai és a hozzájuk kapcsolódó paraszti tudás jelentősége a föliás zöldségtermesztés kialakulásában 334
The different branches of intensive agriculture in the area of Kiskunfélegyháza and the significance of the intensive agriculture-related peasant knowledge in the development of vegetable farming
- MÓD László: Mindennapok a csongrádi szőlőhegyen
A XX. századi hegyközségek iratanyagának felhasználási lehetőségei 350
Everyday Life in the Vineyards of Town Csongrád. Usage of the Documents Connected to the Vine-growing Communities from the 20th Century

KLAMÁR Zoltán: Homokszépe – egy asztali bor és egy szőlőskert története	359
Homokszépe (The Beauty of the Sand) – history of a table wine and a vineyard	
PETI Lehel: Megélhetési stratégiák egy Kis-Küküllő menti településen	372
Subsistence strategies in a settlement situated along the Kis-Küküllő (Târnava Mică) River	
DEME Ágnes: A paprika termesztése és feldolgozás Bogyiszlón.....	387
Herstellung und Aufarbeitung der Paprika in Bogyiszló	

MIGRÁCIÓ ÉS ÁRUCSERE

FEHÉR Zoltán: „ <i>Lúd tojta, víz hozta</i> ” emberek a Duna mentén. Hat évtized migrációja a bátyai anyakönyvek tükrében (1770–1830).....	395
Migration von sechs Jahrzehnten in den Matrikeln von Bátya (1770–1830)	
SZAKÁL Aurél: Szégyenkő és pellengér a Duna–Tisza közén.....	418
Stones of Shame and Pillories in Central Hungary	
SZABÓ Árpád Töhötöm: Egy Kis-Küküllő menti vásártartó hely: a bonyhai vásár	430
A fair in Târnava Mică Valley: the fair of Bonyha	
ZEPECZANER Jenő: Székelyudvarhelyi vásárok	438
Markets of Odorheiu Secuiesc (Székelyudvarhely)	
SILLING Léda: A zombori vásárterek története a XX. században.....	448
The history of marketplaces of Zombor in the 20 th century (Sombor, Serbia)	
MÁTÉ György: <i>Vasút adta lehetőségek</i> . Batuzás, csempészés, árudézsmálás és más esetek.....	454
Opportunities offered by the railway Swagging, smuggling, pilferages of goods and other cases	
MOLNÁR Gergely: A vasút hatása a település képerre és a környezetre Kecskeméten	463
Auswirkungen der Eisenbahnen auf das Siedlungs- und Landschaftsbild in Kecskemét	

KÖZÖSSÉG ÉS KAPCSOLATRENDSZER

BALÁZS KOVÁCS Sándor: A Duna összeköt. Népi kapcsolatok a Sárköz és a Duna bal partján lévő református falvak között.....	475
Die Donau verbindet Volksbeziehungen zwischen der Landschaft Sárköz und den reformierten Dörfern am linken Donauufer	
BALI János: A Dunánál	487
Kisapostag (Fejér m.) külső kapcsolatrendszere a XX. században.....	487
An der Donau Die auswärtigen Beziehungsstrukturen von Kisapostag im 20. Jahrhundert.	
GELENCSÉR József: „ <i>Nagy tényező volt a szőlőművelés</i> ” A vincelléri jogviszony a Káli-medencében a polgári korban.....	501
„ <i>Der Weibau war ein mächtiger Faktor</i> “ Das Rechtsverhältnis der Winzer im Káler Becken in der bürgerlichen Zeit	
ÖRSI Julianna: A vidéki értelmiség mentalitása és magatartása a XVIII–XIX. századi Nagykunságon.....	527
The behaviour and mentality of the rural intelligentsia of Greater Cumania in the 18–19 th centuries	
NAGY Janka Teodóra: A népi jogélet kutatása Erdélyben 1939–1948 között	535
The research of legal folk life in Transylvania between 1939–1948	

SZÉKELYNÉ KŐRÖSI Ilona: Asszonyors, cimboraság, kaláka... Egy székelyföldi hegyi szórványtelepülés közössége a kilencvenes években.....	544
Frauenschicksal, Kumpelschaft, Gemeinschaftsarbeit... Die Gemeinschaft eines Bergdorfes im Seklerland in der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts	
SZŐCSNÉ GAZDA Enikő: A csíkszentmártoni és a csekefalvi közkútrendszer ...	552
Public wells in Csíkszentmárton	
KINDA István: Bányászok, mészégetők, betyárok Erdővidéken	561
Miners, calciners and outlaws (betyars) at Erdővidék	

HITÉLET ÉS MENTALITÁS

BÁRTH Dániel: <i>Disciplina fidelium</i> Patachich Ádám érsek rendelkezése a kalocsai ifjúság illetlen templomi viselkedéséről (1778).....	570
<i>Disciplina fidelium</i> . Die Verordnung des Erzbischofs Ádám Patachich über das unangemessene Benehmen der Kalocsaer Jugendlichen in der Kirche (1778)	
BARNA Gábor: Kereszt- és harang társulatok Kunszentmárton.....	578
Societies of Cross Bell in Kunszentmárton	
GYÖNGYÖSSY Orsolya: „Elkeseredésében mi telhetett tőle, nagyot ütött haragjában a harangozó fejére” A harangozói állás kálváriája Csongrád–Külvárosban a XIX. század végén.....	592
„Was vermag von ihm in seiner Erbitterung, er schlug aus Zorn einen grossen auf den Kopf des Glöckners...” “Der Leidensweg einer Glöcknerstelle am Ende des 19. Jahrhunderts in der Vorstadt von Csongrád	
LAKATOS Andor: Szűz Mária tiszteletéről 1951-ben, a Kalocsai Főegyházmegyében	601
About the devotion to the Virgin Mary in 1951 in the Arch-Diocese of Kalocsa	
LIMBACHER Gábor: A Balassák kékkői kálváriája Szlovákok és magyarok közös búcsújáráhelye	613
The shrine of the Balassa's in Kékkő in the changing times	
MOHAY Tamás: Adatok a csíkszentgyörgy-bánkfalviak csíksomlyói búcsújárásához.....	630
Data to the pilgrimage to Csíksomlyó by the people of Csíkszentgyörgy-Bánkfalva	
SCHILL Tamás: A szilidi Útmenti Boldogasszony kápolna.	641
Adatok a dunapataji tanyai kápolnák történetéhez I.	641
The Virgin Mary road chapel of Szilid. Data to the history of farmstead chapels at Dunapataj I.	
LUKÁCS László: Szent Vendel tiszteletéről a Székesfehérvári Egyházmegyében	651
Die Verehrung des Sankt Wendelin in der Diözese von Székesfehérvár	
SILLING István: „Kírváj”, a bácskai búcsú	668
„Kírváj“ die Batschkaer Kirchweihfest – 80 Jahre später	
PASTYIK László: A törökotpolyai Mária-kegyhely kialakulása a XIX. század második felében	674
Herausbildung und Leben der Weihstätte Törökotpolya (serb. Banatska Topola, dt. Banat Topola)	
KEREKES Ibolya: Egy csikbánkfalvi asszony kalandos élettörténete.....	681
Die Abenteuer von Tante Viri. Mosaike aus dem Leben einer tschikbanfalwer Frau	

HAGYOMÁNY ÉS VÁLTOZÁS

VOIGT Vilmos: Hajós – egy észak-bácskai német település mentalitása	688
Hajós – a german settlement in South Hungary and its peasant life	
BEREZNAI Zsuzsanna – SCHÖN Mária: A hét napjai a hajósi sváb néphagyományban	696
Die Tage der Woche in den schwäbischen Überlieferungen von Hajosch	
LISZKA József: <i>Aki a nőt, a bort, a dalt nem szereti</i> ... Adalékok a határtalan folklorhoz	716
<i>Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang ...</i> Notizen zur grenzüberschreitenden Folklore	
HÁLA József: Alföldi adatok a „mennykövek”-ről.....	724
Data about “thunderbolts” from the Great Hungarian Plain	
POZSONY Ferenc: A háromszéki naptári szokások kutatástörténete	744
History of Research on the Calendar Customs from Trei Scaune Region	
SZÚCS Brigitta: A zöldág funkciói és értelmezési lehetőségei Alcsíkban.....	756
Features and interpretations of the “green branch setting” in Lower Ciuc villages	
DEÁKY Zita: A gyermek és a halál Az elmúlás és a gyász a hagyományos szocializációs folyamatokban	773
Children and Death. Passing away and mourning in traditional processes of socialization	
KISBÁN Eszter: „A Némzet Gazdasszonyai” – gyorsjelentés 1861–1864.....	783
“The Housewives of the Nation” – towards national cookery books in 1861–1864	
BOGNÁR Anikó: A kenyérsütés hagyományai és mai formái Kecskeméten	801
„Wie meine Mutter backte...” Das hausgemachtes Brotbacken in Kecskemét	
GRÁFIK Imre: A megyei népművészeti monográfiák lehetőségei és tapasztalatai	811
Möglichkeiten und Erfahrungen von Volkskunstalben	
BENEDEK Csaba: Címerrel díszített tárgyak a Szolnok megyei múzeumok gyűjteményeiben.....	828
Objects decorated with the national coat-of-arms in the collections of the museums of Szolnok county	

ÍRÁSOK ÉS KÉPKOCKÁK

Bárth János műveinek bibliográfiája (2005–2014)	835
Fényyel írt történelem Bárth János hatvanas éveiről.....	860
TABULA GRATULATORIA.....	869